

TEORIA MINȚII ȘI PSIROPATOLOGIA

Mircea Lăzărescu¹

Abstract:

This article briefly addresses the circumscription of the concept of Theory of Mind (ToM), such as it was conceived for the study of infantile autism, which considers its underdevelopment as a specific disorder. The article also comments on: the evolutionist perspective of ToM; the understanding of Tom inside folk psychology; interpretational theories, such as: the modular theory. Theory of Mind and the theory of Simulation; the wide metarepresentational concept of Tom and its application in the study of transparency-influence symptoms; the current direction of studies regarding Tom in Schizophrenia; the concept of „mentalization” and its application in psychotherapy.

Key-words: mentalization, infantile autism, schizophrenia

Rezumat:

In articol se prezintă pe scurt circumscrierea conceptului de teorie a minții (ToM) așa cum a fost el conceput pentru studierea autismului infantil, în care nedezvoltarea sa e considerată o tulburare specifică. Mai sunt comentate : perspectiva evoluționistă a ToM; înțelegerea ToM în cadrul “psihologiei populare”, teoriile interpretative : modulară, Theory Theory și teoria simulației, conceptul largit metareprezentational al ToM și aplicarea acestuia în studierea simptomelor de transparență influență; direcția studiilor actuale în evaluarea ToM în schizofrenie, conceptul de “mentalizare” și aplicarea acestuia în psihoterapie.

Cuvinte cheie : mentalizare, autism infantil, schizofrenie

1. Circumscrierea conceptului de teorie a minții.

Teoria minții (Theory of Mind - ToM) se referă în sens restrâns la o capacitate cognitivă esențială a psihismului uman ce apare în ontogeneză între 3-4 ani și costă în abilitatea copilului de a intuit (a “ghici”, “citi”) direct, doar observând alt subiect într-o situație dată, intenționalitatea psihismului acestuia: orientare, dorințe, intenții, opinii și convingeri (ce crede despre...etc.); deci, la ce se gândește el. Fenomenul exprimă faptul conform căruia copilul atribuie celorlalți o “minte”, distinctă de a sa, minte ce are intenții, minte care poate deveni cauza și explicația celor ce se petrec în jur; și care sunt pe această cale anticipate. Pe scurt, subiectul își atribuie lui însuși o minte de agent intențional, distinctă de mintea altora, pe care o poate “citi” direct, fără comunicare verbală. Fenomenul sau capacitatea psihică a teoriei minții a mai fost etichetată ca “inteligență socială”, “mentalizare”, “mindreeding”; în literatură este invocată de obicei prin abrevierea ToM.

Acest sens restrâns al ToM a fost relevat în cadrul unor studii experimentale sistematice desfășurate după 1990 mai ales prin utilizarea unor teste ce utilizează scenete desenate. El implică un nivel reprezentational al psihismului care operează cu scenarii abstracte și posibilități. Nivel care până la acest moment al ontogenezei s-a format în etape successive, între care principalele sunt : recunoașterea figurii umane în general și a mamei în special, împreună cu reacțiile directe la

crucial al dezvoltării este cel de la 18 luni când copilul e capabil să se recunoască în oglindă și să imite pe alții, neprezenți, să diferențieze dorințele și intențiile sale de ale altora, să empatizeze și să pretindă joaca.

Studierea experimentală a capacității ToM reia rezultate mai vechi ale psihologiei developmentale realizate de Piaget (1), dar într-un nou context. După 1970 s-a impus un program de studiu conjugat între psihologia dezvoltării copilului, etologie, psihologia animală experimentală, cognitivism, neuroștiințe și ulterior, perspectiva evoluționistă a psihologiei. În această perioadă psihanaliza clasică evoluase spre o psihologie a eului, care mai ales în cadrul școlii engleze, a cultivat studiile observaționale directe (Winnicott) (2). Iar behaviorismul a acceptat integrarea cu un cognitivism bazat pe studierea detaliată a funcționării creierului.

Aplicarea conceptului etologic de impregnare – “prägung” – Lorenz (3) la psihologia developmentală precum și a ideii de “modul psihic înăscut” pe care a introdus-o în cognitivism Fodor (4) și în lingvistică Chomsky, a evidențiat faptul că nou născutul este sensibil în mod specific la receptarea figurii umane. Iar expresivitatea mamei declanșează la sugar o expresie de rezonanță socială, stabilindu-se spontan o comunicare duală, pe măsura maturării creierului și a interacțiunilor mamă copil. Deficiența în perceperea figurii mamei ca un întreg semnificativ, poate avea consecințe negative pentru realizarea atașamentului și a capacității ToM. Tot în primul an se dezvoltă fenomenul specific uman al

¹Senior psychiatrist, MD, PhD, University Professor, Department of Psychiatry, Victor Babes University of Medicine and Pharmacy, 21 I. Vacarescu, Timisoara 300128 Romania. Correspondence: e - mail: mlazarescu39@yahoo.com

“privirii ațintite apoi “privirea conjugată” a copilului și a mamei, care are mai multe etape succesive, expresie a dezvoltării unei intenționalități specific umane (5). Sunt considerate importante : - faptul de a răspunde la atenția celuilalt (*Responding Joint Attention* – RJA); - inițierea atenției conjugate (IJA); - a pretinde atenția conjugată (PJA); - situația proto - declarativă prin atenția conjugată. Toate aceste procese nu se dezvoltă normal dacă figura maternă nu e percepută pregnant și semnificativ.

Către sfârșitul primului an – după 8 luni – copilul devine neliniștit dacă mama pleacă și/sau dacă apare un străin. Piaget a corelat acest fenomen cu atingerea fazei cognitive a “obiectului permanent”. Conjugând studierea psihologiei developmentale cu etologia, Bowlby (6) a analizat apariția și consolidarea între 1-3 ani a ceea ce a numit “relație de atașament”. Relația duală copil mamă, în măsura în care se bazează pe un atașament sigur dă copilului siguranță și capacitate crescută în explorarea ambianței precum și în relațiile cu ceilalți și în confruntarea cu stresul (7). Se asigură astfel o bună bază a dezvoltării ulterioare mai ales în inter - relaționarea cu cei din jur. Situațiile experimentale de la Ainsworth au arătat că atașamentul poate fi și nesigur sau dezordonat. Un aspect foarte important al teoriei atașamentului constă în postularea unei instanțe denumită “internal working model” care semnifică reprezentarea constantă a figurii de atașament în structura psihismului copilului, cu toate valențele relaționale specifice. Astfel mama securizantă acționează “din interior” asupra comportamentului copilului și atunci când ea nu e prezentă; iar în cazul unei relații nesigure sau dezorganizante, “imagoul introjectat” al figurii de atașament constituie un filtru prin care se realizează relaționările cu persoanele de contact noi. Relația de atașament este baza interrelaționărilor afective de durată de-a lungul întregii vieți și a “empatiei”. Modelul de atașament se transmite transgenerațional. Deși relația de atașament este un fenomen filogenetic mai vechi decât ToM și nu se întâlnește doar la om, ea sprijină dezvoltarea limbajului și îmbogățește mediul psihic reprezentational pe baza căruia se constituie capacitatea ToM.

Capacitatea cognitivă ToM, desfășurându-se în plan reprezentational, presupune limbajul, care până la 3 ani are o importanță dezvoltare. Dar, studiile relevă faptul unei interrelații constante între dezvoltarea limbajului și dezvoltarea funcțiilor de relaționare interpersonale care preced ToM și-i stau la bază. Comunicarea neverbală o precede pe cea verbală, iar atenția țintită, cea conjugată și atașamentul constituie un suport pentru achiziționarea limbajului. Limbaj, care se manifestă constant în jurul copilului în manieră spontană și neorganizată, este selectat de modulii neuropsihici ce se maturează, fapt ce conduce la selectarea din ambianța statistică a expresiilor verbale a formulelor semantice și sintactice ale limbajului propriu. Mai intervin și funcțiile neuronilor oglindă, așa cum se va comenta.

Aceste premise developmentale a apariției ToM a permis lui Cohen să formuleze o teorie modulară a fenomenului (8). Un modul psihic constă, în concepția lui Fodor, într-o funcție psihică a cărei bază rezidă într-o structură cerebrală înăscută; el devine funcțional odată cu maturarea acesteia în condiții de ambianță informațională adecvată, se instalează rapid, este specifică și înalt funcțională de la început, încapsulat,

adică puțin sensibil la influențe exterioare și are o expresivitate psihopatologică specifică în caz de deficit. Baron Cohen (1995) a interpretat ToM ca realizându-se prin conjuncția a 4 moduli : 1. Un detector al intenționalității (ID); 2. Altul al direcției privirii oculare (EDD); 3. Un mecanism al atenției împărtășite (SAM) care construiește reprezentarea triadică ce specifică relația între diada mamă copil și un al treilea obiect; 4. Un mecanism al ToM (ToMM) cu funcția de a reprezenta ansamblul stărilor mentale și a îndrepta această cunoaștere spre o raportare utilă situațional. Ulterior (2005) Baron-Cohen a mai adăugat un detector al emoțiilor (TED) care reprezenta stările afective și a unui detector al empatiei (TESS). Toate la un loc ar fi sintetizate într-un fel de supermodul al ToM care se instalează relativ rapid și specific între 3-4 ani.

Experimentele care stau la baza evidențierii și studierii ToM se bazează pe interpretarea de către copil a unor desene sau fotografii, în cadrul unui dialog cu experimentatorul. În imagini contează mult privirea personajului astfel încât s-a ajuns și la expresia “reading the Mind in Eyes Test”. Sunt inventariate peste 20 teste (9) utile care detectează : - înțelegerea funcției creierului în comportamentul oamenilor; - distincția între aparență și realitate; - credința falsă (necorespunzătoare) a unuia din eroii scenei reprezentate (“first order fals belief”); - recunoașterea cuvintelor ce se referă la stări mentale; - înțelegerea cauzelor complexe ale emoțiilor; - clarificarea direcției privirii persoanelor ce gândesc sau a clarificării a ceea ce ei vor; - capacitatea de a monitoriza propriile intenții; - testul de înșelare a altuia; - test de înțelegere a metaforelor, sarcasmului și ironiei; - test al pragmaticei limbajului (în dialog); - corelare cu abilități din viața reală; - testul privind false credințe de al doilea ordin.

O parte din aceste teste, mai ales ultimele, evaluează etape mai diferențiate ale dezvoltării ToM la vârste mai înaintate. Primele se referă la apariția ToM la 3 ani și dintre ele crucial e considerat cel al falsei credințe. Copilului i se prezintă o scenă dintr-o poveste în care eroul nu știe ceea ce subiectul știe și el trebuie să imagineze ce crede și intenționează eroul, dacă se înșală sau nu. Falsa credință și capacitatea de a înșela pe alții sunt expresia unei gândiri ce evaluează situația flexibil și raportează propriul punct de vedere la punctul de vedere al altora și la variate posibilități. Perceperea faptului că alții se înșală asupra situației și înțelegerea capacității că poți înșela pe alții, sunt considerate abilități importante pe care le oferă capacitatea ToM în cadrul relaționărilor sociale.

2. Perspectiva evoluționistă a ToM.

Studierea ToM s-a plasat de la început într-o perspectivă evoluționistă. Chiar expresia *theory of Mind* a fost introdusă în 1977 de către Premack și Woodruff care se întrebau dacă cimpanzeii au capacitatea de a detecta intențiile din “mintea” conspecificilor, fapt care ulterior nu a fost clar confirmat. Iar Baron-Cohen care a fost campionul explicând autismul printr-un deficit al ToM și-a impus ideea printr-o lucrare în spirit evoluționist intitulată “Mindblindness” (8).

În prezent capacitatea ToM este evaluată de psihologia evoluționistă ca un rezultat specific al selecției adaptative ce conduce spre psihismul uman (10). Se consideră că în condițiile celor aproximativ 2 milioane de ani în care în mediul semiarboretic și apoi de savană cu

tufişuri din savana africană (*environroment of evolutionaryadaptedness*) s-a produs evoluția spre om, adaptarea și cooperarea în cadrul microgrupurilor de 30-120 indivizi era mai importantă pentru supraviețuire și dezvoltare decât confruntarea directă a fiecăruia cu solicitările mediului, fapt ce a condus la dezvoltarea prin selecție a “creierului social” (11).

Baza funcționării acestuia constă în detectarea rapidă a intențiilor celorlalți pentru cooperare, dar și pentru competiție, stabilirea ierarhiei în grup și a selecției sexuale. Eliminarea din grup echivala cu moartea, ceea ce a condus și la dezvoltarea unor conduite de sumisiune și înșelare, pe lângă cele de cooperare. Funcția ToM constă tocmai în detectarea intenționalității celorlalți în situație. Tot psihologia evoluționistă atrage atenția asupra particularității hominizilor printre mamifere de a avea o naștere prematură (se consideră că datorită mersului biped), fapt ce intensifică relația mamă copil în cursul dezvoltării encefalului, contribuind de asemenea la dezvoltarea creierului social, a privirii conjugate și a atașamentului, consolidând astfel premisele pentru ToM. Perspectiva evoluționistă subliniază faptul că prin ToM individul nu doar detectează intențiile celorlalți în general, ci și intențiile prezente și potențiale ale acestora în raport cu sine, atitudinea binevoitoare, cooperantă sau ostilă, dominante a celui alt. Fapt important pentru deciziile de cooperare, retragere, sumisiune, înșelare.

În sfârșit, perspectiva evoluționistă subliniază că, deși inferența asupra stării mentale a celui alt se face prin caracteristicile expresiv corporale ale acestuia într-o situație dată, evaluarea intenționalității sale se face în plan reprezentational (și metarepresentational), implicând într-un fel și limbajul specific uman, fapt ce face din ToM o caracteristică psihologică specific umană. Totuși punctul de plecare este biologic, pentru animale fiind vital să perceapă și să decodeze corect, în situație, semnalele ce vin de la dușmani și conspecifici. Varianta standard a ToM acordă o importanță primordială “citirii” expresiei feței și mai ales direcției privirii. De fapt relaționarea interpersonal – socială, neverbală, prin expresivitatea corpului și a privirii, se menține la om toată viața, rămânând în multe împrejurări esențială. Așa este relația de autoritate și supunere, cea de deschidere agreabilă spre relaționare cu alții prin zâmbet, cea prin care “oamenii se înțeleg din priviri” și cea din dragoste.

3. ToM în autism și în viața curentă; teorii interpretative

Studiile sistematice asupra ToM s-au făcut în mare măsură în corelație cu teza că nedezvoltarea acestui “modul” este o caracteristică esențială și specifică a tulburării autiste Kanner (TA) (12). Copilul cu TA nu trece probele specifice pentru ToM sau are performanțe reduse. De asemenea caracteristicile developmentale ale interrelațiilor copil (sugar) mamă – sau moduli psihici corespunzători – care preced și pregătesc apariția ToM sunt deficitari. Adică : perceperea figurii materne ca o configurație semnificativă (Gestalt), privirea ațintită (direcționată intențional), privirea conjugată, recunoașterea în oglindă și pretențiile de joc de la 18 luni, precum și atașamentul. Tulburarea ce constă în neînțelegerea minții altora sau altfel spus în “citirea minții” celorlalți (“mindreading”), este caracteristică pentru TA și spectrul autist, conducând la o tulburare pervasive care e în esență diferită de deficiența mentală.

Copiii cu TA pot păstra o serie de capacități cognitive, inclusiv de memorie mecanică și raționament matematic și pot învăța în mare măsură limbajul (semantic și sintactic), fiind însă grav deficițari în utilizarea socială, pragmatică a acestuia, mai ales în cadrul dialogului. Ei prezintă și o serie de deficiențe în aria funcțiilor executive.

Deși deficitul ToM în TA a fost unanim recunoscut, de la început s-au relevat și manifestări care nu pot fi explicate prin aceasta. Astfel sunt : repertoriul redus de interese, preocuparea pentru neschimbare, stereotipiile, preocuparea pentru detalii, fragmentarea percepției, lipsa generalizării, buna memorie mecanică. Aceste simptome sunt până în prezent cel mai comprehensibil explicate prin deficitul unei alte funcții psihice globale, numită “coerența centrală”, (13) a cărei deficiență e prezentă în alte modalități și în tulburarea obsesiv-compulsivă și în schizofrenia dezorganizantă (14). Relațiile între acest deficit și cel al ToM în TA sunt obiectul unor continui investigații.

Plecându-se de la studierea ToM în TA, cercetările s-au lărgit, mai ales deoarece fenomenul se încadrează în cogniția socială, care continuă să se dezvolte după 3-4 ani. La 5-6 ani copilul poate înțelege că o altă persoană poate avea convingerile sale privitoare la convingerile unei a treia persoane. La 6-7 ani copilul înțelege metafora și ironia, dar încă nu distinge gluma de minciună. Si mai tardivă, la 9-11 ani e înțelegerea a ceea ce se numește situația “faux pas”. Aceasta constă în aceea că subiectul trebuie să își reprezinte două stări mentale : perspective unei persoane care comite “pași greșiți” și reprezentarea unei a doua persoane implicate, care ar trebui să fie afectată de acest fapt. Este evident că dezvoltarea psihică ontogenetică se petrece de acum în plan metarepresentational.

Lărgirea perspectivei de înțelegere și studiere a cogniției sociale în dezvoltarea căreia ToM reprezintă un moment important, s-a făcut și în urma înțelegerii psihismului uman, așa cum se manifestă el în viața de zi cu zi, în cadrul “psihologiei populare” (15). Viața în care oamenii conviețuiesc, înțelegându-se unii cu alții, cooperând, înșelându-se, manipulându-se, dezvoltând diverse strategii de relaționare. De fapt, situațiile experimentale prin care s-a studiat ToM, “construiesc” un “eveniment cognitiv” prin prezentarea unor desene, scene, istorii pe care subiectul urmează să le interpreteze. În viața curentă subiectul “utilizează” ToM în conversații, în cunoașterea unor persoane străine cu care apoi colaborează, în educație, în practici variate și în relațiile de zi cu zi. Dată fiind importanța fenomenului ToM, s-au dezvoltat și mai multe doctrine interpretative.

ToM așa cum a fost studiată inițial în corelație cu TA e înțeleasă în primul rând ca o capacitate cognitivă ce intervine în cogniția socială. Concepția modulară pe care a susținut-o Baron Cohen se încadrează în această perspectivă. O altă interpretare, ce s-a impus, este cunoscută prin expresia *theory theory*, ea fiind susținută mai ales de Gopnik și Meltzoff (16). Aceasta critică teoria modulară pentru accentul pus pe secvențialitatea rigidă, fără o suficientă coerență privitoare la ansamblul cunoașterii, la început și perspectivă. Ideea de bază constă în compararea cunoașterii psihice ce se realizează în subiect cu teoriile științifice. Acestea se sprijină și ele pe date culese direct din realitate ce sunt apoi organizate într-un tablou cognitiv al lumii, abordabil din multe perspective; și care susține activitățile pragmatice.

Teoriile despre lume se restructurează istoric în funcție de noi cunoștințe. La fel, psihismul individului, plecând de la cunoștințe minimale înăscute – care exprimă direcționarea și cunoașterea socială a altora – structurează progresiv noi cunoștințe, reorganizându-le. Sugarul exprimă de la început recunoașterea unei alte persoane în paralel cu structurarea sinelui și a cunoașterii de sine. Cunoștințele privitoare la lume, acumulate prin experiență, educație, studiu, se organizează și se reorganizează în jurul cunoașterii interpersonal - sociale, din care se decantează sinele conștient și cunoscător. Ceea ce exprimă To M ar fi doar o secvență în acest proces, bazat de la început pe intersubiectivitate.

O altă interpretare a ToM e exprimată de “teoria simulării” a lui Davies și Stone (17). Primul moment ar fi resimțirea de către subiect a unor evenimente psihice intenționale ce se desfășoară în sine însuși și pe care și le atribuie sie-și. Acestea sunt apoi transferate sau inerate ca fiind caracteristice și altor minți, ca desfășurându-se și în psihismul persoanelor cu care e în contact, cu care subiectul rezonază psihic prin empatie și prin imaginare, “punându-se pe sine în pielea altora”. Starea mentală a altora simulează propria stare mentală. Invocarea empatiei aduce în discuție nu doar atașamentul, ci și rezonarea psihică prin “neuronii oglindă”, care a fost comentată inițial la maimuțele *macacus*. În timp ce maimuța observă cum o alta întinde mâna după o banană, se activează aceiași neuroni din aria F5 ca atunci când făcea ea aceeași mișcare. Omul moștenește și dezvoltă sistemul neuronilor oglindă care se activează la mișcările altor persoane umane, inclusiv a vocii acestora.

Neuronii oglindă (NO) permit individului să înțeleagă acțiunile celuilalt comparând ceea ce observă cu reprezentările motorii proprii și sprijină intens învățarea – prin imitație – în urma observării și percepției comportamentului altora. Fenomenul a fost studiat detaliat la om mai ales în legătură cu învățarea aproape spontană a limbajului, în mediul în care mama și adulții vorbesc. NO intervin și în imitarea și în înțelegerea altora, prin anticiparea (imaginativă) a rezultatelor unei acțiuni începute. Sistemul NO a fost invocat în ToM, ca decodând intențiile altora din elementele mimico-gestuale și mai ales din privirea celuilalt.

4. ToM în sens lărgit și perturbarea acestei funcții în schizofrenie

ToM în varianta standard, se referă la un fenomen cognitiv reprezentational ce se manifestă într-o situație dată, prin percepția directă a expresivității altei persoane. Dar, atribuirea de stări mentale intenționale altora și sie-și se prezintă și în plan metareprezentational autohton. Adică, în perspectiva existenței sale în timp, în trecut, prezent și viitor, în relație cu alții care sunt reprezentați și ei diacron și caracterial, ca având atitudini de durată în raport cu subiectul. La acest nivel sunt resimțite atitudinile favorabile sau nefavorabile persistente ale altora în raport cu sine, se desfășoară strategiile proprii de relaționare pe termen mediu, pentru a coopera sau pentru a-i manipula și înșela pe alții. Acest nivel, care presupune reprezentarea de durată a imaginilor altora în propriul psihism prin instanța “internal working model”, se referă la un sens lărgit de înțelegere al ToM.

În acest plan se derulează în psihopatologie atribuirea către alții, a unei atitudini de supraveghere sau

ostile, de tip paranoid. Convingerile delirante relaționale sistematizate nu au fost studiate direct în perspectiva conceptuală standard al ToM, ci mai mult din cea a “atribuirii sociale”, a cauzalității (18). În această patologie informațiile perceptiv pot avea o implicație minimă, de obicei ca iluzii interpretate distorsionat. “Ceilalți” sunt prezenți predominant în plan metareprezentational, imaginativ. Dar, delirul paranoid se articulează, prin sentimentul și convingerile de supraveghere, cu trăirile de tip transparentă - influență din schizofrenie, care evocă explicit ToM.

La joncțiunea dintre planul predominant situațional al funcționării ToM standard și cel lărgit, metareprezentational, se desfășoară un mod intermediar de raportare de tip ToM, resimțit ca o trăire actuală de relaționare reciprocă intensă, dar nu strict situațional - perceptivă. La acest nivel de funcționare a “sinelui nuclear” se desfășoară, în psihopatologie, simptomatologia de prim rang Schneider din schizofrenie : trăirile de referință, sentimentul supravegherii și citirii gândurilor și substituirea voinței. Ultimele două exprimă prăbușirea sistemului de control a menținerii distanțelor interpersonale între intim și privat. Se adaugă halucinațiile comentative, cu aceeași semnificație. Studiarea acestei simptomatologii “nucleare” din schizofrenie – care până la un punct e diferită de delirul paranoid – a fost tentată din perspective ToM, deoarece “citirea gândurilor altora” este însuși definiția acestei capacități normale și fundamentale pentru om. Fenomenul cel mai straniu a apărut a fi cel al impunerii acțiunii (substituirea voinței) și a gândurilor. Jeannerod (19) a încercat prin modelări teoretice și experimente să interpreteze sentimentul de mișcare și gând impus în felul următor : - apartenența la sine a propriilor mișcări e evaluată de subiect prin perceperea sau evaluarea consecințelor acestora; - activitatea mentală de proiectare și imaginară a unei acțiuni stimulează aceleași zone cerebrale a neuronilor oglindă ca și efectuarea (sau ca observarea aceleiași mișcări executată de către altul); - deficiența unui sistem de evaluare a rezultatului (consecințelor) are ca rezultat și o atribuire eronată a autorului mișcării (asemănarea cu mișcarea pasivă impusă de altcineva); subiectul poate să-și atribuie mișcările altora și să atribuie altora propriile mișcări; - gândirea este echivalată acțiunii și e interpretată similar. Privitor la halucinațiile auditive ele sunt interpretate ca și gânduri proprii ce sunt sonorizate și atribuite altora, plasate în afara spațiului psihic de apartenența la sine (20, 21, 22). Pentru sentimentul de ghicire a gândurilor a mai fost propus, de către Sass, un mecanism patologic neuropsihic ce ar consta în “hiperreflexie”. Astfel, sentimentul că alții cunosc gândurile subiectului, fapt firesc deoarece conform ToM fiecare om citește în permanență gândurile celorlalți, prin hiperreflexie, din preconștient devine conștient și deranjant.

Studiarea ToM în schizofrenie, nu a abordat însă decât fragmentar interpretarea simptomatologiei nucleare centrată de transparentă - influență. Ea s-a efectuat și se efectuează în mare măsură utilizând conceptual standard de ToM. Faptul ridică probleme metodologice deoarece majoritatea testelor au fost elaborate pentru copii. Corcaran și Frith (23) unii dintre primii care au abordat problema au pus accent pe interpretarea aluziilor, înșelării, a glumelor, ironiei, pe pragmatica lingvistică din conversații; dar și pe descrieri autobiografice; esențială rămâne falsa credință. S-a mai încercat evaluarea

diferențiată a perspectivei persoanei întâi și a persoanei a treia (24, 25). De asemenea, e nevoie de modele teoretice până în prezent fiind testate modelele lui Frith și Frith (1992) și a lui Hardy-Boyle (26, 27, 28) Ipotezele fac predicții diferite în funcție de forma clinică, fapt ce se confirmă empiric (29). Rezultatele cele mai slabe apar în forma deficitară și dezorganizantă, capacitatea de evaluare ToM fiind destul de păstrată în forma productivă. Autori ca Abu – Akel apreciază chiar că în delirul paranoid ToM se manifestă printr-o “hiperatribuire” de intenții altora. ToM a fost tratată ca deficitară la schizofreni, atât în episodul acut – mai ales în forma deficitară, cât și în formele cronice. ToM este deficitară și în cazul remisiunii episoadelor (32) precum și în cazul schizotipiei, mulți susținând că e vorba și de o vulnerabilitate, deci de o “trăsătură” anormală. Nu există însă studii longitudinale care să evalueze ToM înainte de primul episod. Iar unele studii constată că, după un prim episod remis, nu sunt deficiențe semnificative (31). Nu e încă tranșată nici problema dacă deficitul ToM din schizofrenie e specific, sau rezultă din alte tulburări cognitive (32). Dar, toate aceste studii se referă la conceptual standard de ToM și nu la înțelegerea sa lărgită, metareprezentatională. Problema rămâne deschisă deoarece aceleași zone cerebrale, ce sunt implicate în ToM, sunt afectate în schizofrenie.

5. ToM, mentalizare și psihoterapie

Interpretarea cognitivă a ToM a condus la conceperea ei ca distinctă de controlul emotivității. Frith și Frith au propus (1991, 2001) două rețele neuronale separate : - un sistem “dorsal”, în care cortexul prefrontal medial se conectează cu cingulatul anterior și sulcusul temporal superior, important pentru ToM, autocoordonare (self-monitoring) și percepția mișcărilor biologice; - și altul “ventral”, în care se conectează cortexul orbitofrontal și regiunile din jurul amigdalei, care girează emoțiile și recunoașterile. Ideea unei dihotomii în autoreglare se menține în mare măsură, ea fiind corelată și cu unele fenomene psihopatologice. Astfel psihopatul, care înțelege foarte bine stările mentale ale altora, e incapabil de emoții, anxietate și remușcări, manipulând cu sânge rece pe alții, în mod “machiavelic” (33). Schizofrenii și persoanele ce manifestă “schizotipie” având deficiențe ToM nu sunt capabile de astfel de relații, ansamblul raportării și comunicării sociale fiind deficitar.

Circumscrierea și înțelegerea ToM s-a modificat în timp, în raport cu versiunea inițială standard, ce a fost operantă în studierea TA, într-una mai complexă, metareprezentatională, necesară pentru aplicarea sa la schizofrenie, simptomele nucleare din schizofrenie și la delir. De asemenea interpretările *Theory Theory* și cea a simulării, depășesc cantonarea strictă la nivelul cognitiv al psihismului. Un alt pas a fost făcut când capacitatea ToM a fost integrată în conceptual mai larg al “mentalizării” de către psihoterapeuții de sorginte psihanalitică. Principalii autori sunt Allen și Fogany.

Fogany a preluat tradiția psihanalizei, dar replasând-o într-un context care ține seama de cognitivism, neurofiziologie și doctrina evoluționistă (34). De asemenea, el și echipa lui acordă o mare importanță intersubiectivității, fiind astfel deschisă legătura cu neofenomenologia. Intersubiectivitatea e concepută de unii cercetători în psihologia și psihopatologia dezvoltamentală ca fiind prezentă de la naștere și dezvoltându-se progresiv până la criza de la 18

luni și până în perioada când apare ToM. Utilizând ToM, Fogany a conceput un proces psihologic pe care l-a numit *Interpersonal Interpretative Mechanism*, iar în ultimii ani, împreună cu Allen, “mentalizare”, elaborând un amplu program de cercetare de orientare psihoterapeutică. Mentalizarea se referă la conștientizarea progresivă a sinelui și a relațiilor reciproce ale acestuia cu alții. Nu e vorba doar de a atribui stări mentale altora, ci de a-i recunoaște și înțelege ca parteneri cu care subiectul conlucrează. Si a se descoperi progresiv pe sine ca ființă capabilă să colaboreze cu alte minți. Capacitatea de mentalizare se bazează pe cea ToM, în acest sens ea fiind diferită nu doar la diverse vârste, ci și la diverse persoane. Sunt persoane care își pot mai ușor atribui ci și înțelege stările mentale proprii; și înțelege stările mentale ale altora. Alte persoane realizează mai dificil acest proces. Dar, el este un proces ce poate fi stimulat și sprijinit, prin pedagogie și psihoterapie. Oamenii trebuie să înțeleagă pe alți oameni nu ca pe niște automate, ci ca pe ființe cu stări mentale complexe, ce se pot raporta între ei nuanțat, se pot sprijini și ajuta. Această viziune susține un sens lărgit și generos pentru psihoterapie.

6. Concluzii

Teoria minții este un concept euristic care sesizează un aspect esențial al psihismului uman, constând în faptul că subiectul atribuie altora și sie-și stări mentale care sunt cauza evenimentelor sociale. El poate înțelege astfel cauzalitatea socială și anticipa gândurile și intențiile altora, în raport cu situațiile, evenimentele și în cadrul raportării acestora la sine, în relațiile interpersonale. Capacitatea ToM rezultă dintr-o selecție evolutivă adaptativă și este esențială pentru cooperarea interumană, pentru relațiile ierarhice și pentru strategiile de relaționare. Fenomenul ToM are mai multe conceptualizări, dintre care cea standard se referă la intuirea cognitivă a intențiilor celuilalt printr-o percepție situațională, fără comunicare verbală. În acest sens nedeveloparea ToM constituie o tulburare bazală și specifică a tulburării autiste și a spectrului autist. Fenomenul ToM înțeles cognitiv se desfășoară în plan reprezentational. Un înțeles mai larg al ToM invocă planul metareprezentational al psihismului. În acest sens, perturbarea sa este invocată în fenomenele de transparență - influență din schizofrenie și în delirul paranoid. Există mai multe doctrine în interpretarea ToM, între care principale sunt cele modulară, *Theory Theory* și a simulării. Într-o conceptualizare recentă lărgită, ToM este înțeles și ca mentalizare, ca proces complex de conștientizare a sinelui și a relaționării sale specific umane, de formare și dezvoltare prin interrelaționare reciprocă educativă. În acest sens el este invocat în noi orientări ale psihoterapiei.

BIBLIOGRAFIE

1. Piaget J. *Psihologia inteligenței*. București: Ed. Științifică, 1965.
2. Winnicott DW. *Collected papers; Through pediatrics to psychoanalysis*. London: Tavistock, 1959.
3. Lorenz K. *Evolution and Modification of Behaviour. A critical Examination of the Concept of “Learned” and “Innate”*. Elements of Behaviour. Chicago: Univ. Press, 1965.
4. Fodor JA. *The modularity of mind : an essay on faculty psychology*. MIT Press, Cambridge Mass, 1983.
5. Mundy P, Sigman M. Joint Attention, Social Competence and Developmental Psychopathology. In: Cicchetti D, Cohen DJ (eds). *Developmental Psychopathology*. Second Edition. Valone: John Wiley and Sons, Inc, 2006.

6. Bowlby J. *Attachment and Loss*. New York: Basic Books, 1980.
7. Kobak R, Cassidy J, Lyon-Ruth K, Ziv Y. Attachment, Stress and Psychopathology: A Developmental Pathways Model. In: Cicchetti D, Cohen DJ (eds). *Developmental Psychopathology*. Valone: John Wiley and Sons, Inc, 2006.
8. Baron-Cohen S. Theory of mind and autism : a fifteen year review. In: Baron-Cohen S, Tager-Flusberg H, Cohen DJ (eds). *Understanding other mind*. Oxford, New York: Oxford Univ.Press, 2005.
9. Brüne M. *Textbook of Evolutionary Psychiatry*. Oxford, New York: Oxford Univ.Press, 2008.
10. Baron-Cohen S, Tager-Flusberg H, Cohen D. *Understanding other minds: perspectives from autism*. Oxford, New York: Oxford Univ.Press, 1993.
11. Hoppé F. Parts and wholes, meaning and mind: central coherence and its relation to theory of mind. Baron-Cohen S. Theory of mind and autism : a fifteen year review. In: Baron-Cohen S, Tager-Flusberg H, Cohen DJ (eds). *Understanding other mind*. Oxford, New York: Oxford Univ.Press, 2005.
12. Lăzărescu M. *Bazele Psihopatologiei Clinice*. București: Ed.Acad.Române, 2010.
13. Gopnik A, Capss L, Meltzoff AN. Early theories of mind: what the theory theory can tell us about autism. Baron-Cohen S. Theory of mind and autism : a fifteen year review. In: Baron-Cohen S, Tager-Flusberg H, Cohen DJ (eds). *Understanding other mind*. Oxford, New York: Oxford Univ.Press, 2005.
14. Churchland PM. Folk Psychology. In: Guttenplan S (eds). *A Companion to the Philosophy of Mind*. Blackwell, 1994, 294-316
15. Bolton D, Hill J. *Mind, Meaning and Mental Disorder: The Nature of Causal Explanation in Psychology and Psychiatry*. Oxford, New York, Tokio: Oxford Univ.Press, 1996.
16. Bentall R. The paranoid self. In: Kircher T, David A. (eds). *The Self in neuroscience and Psychiatry*. Cambridge Univ.Press, 2003.
17. Jeannerod M, Farrer Ch, Franck N, Foucheret P, Posada A, Daprati E et al. Action recognition in normal and schizophrenic subjects. In: Kircher T, David A (eds). *The Self in neuroscience and Psychiatry*. Cambridge Univ.Press, 2003.
18. Blakemore S, Frith Ch. Disorders of self-monitoring and symptoms of schizophrenia. In: Kircher T, David A (eds). *The Self in neuroscience and Psychiatry*. Cambridge Univ.Press, 2003.
19. Fu Cy HY, McGuiire PhK. Hearing voices or hearing the self in disguise? Revealing the neural correlates of auditory hallucinations in schizophrenia. In: Kircher T, David A (eds). *The Self in neuroscience and Psychiatry*. Cambridge Univ.Press, 2003.
20. Corcaran R. Theory of Mind in other clinical conditions: is a selective "theory of mind" deficit exclusive to autism?. In: Baron-Cohen S, Tager-Flusberg H, Cohen DJ (eds). *Understanding other mind*. Oxford, New York: Oxford Univ.Press, 2005.
21. Gambini O, Barbieri V, Scarone S. Theory of Mind in schizophrenia: first person vs third person perspective. *Conscious Cogn* 2004; 13(1):39-46.
22. Brüne M. Theory of Mind in Schizophrenia: A Review of the Literature. *Schizophrenia Bull* 2005; 31(1):21-42.
23. Bora E, Yucel M, Pantelis C. Theory of Mind impairment in schizophrenia: Meta-analysis. *Schizophr Res* 2009; 109(1-3):1-9.
24. Sass LA, Parnas J. Explaining schizophrenia: the relevance of phenomenology. In Chung MCh, Fulford KWM, Graham G. *Reconceiving Schizophrenia*. Oxford, New York: Oxford Univ Press, 2007.
25. Sprong M, Schothorst Vas E, Hox J, von Engeland N. Theory of Mind in schizophrenia, meta-analysis. *Brit J Psychiat* 2007; 191:5-13.
26. Abdel-Hamid M, Lehmkäpner C, Sonntag C, Juckel G, Daum I, Brüne M. Theory of Mind in schizophrenia: the role of clinical symptomatology and neurocognition in understanding other people's thought and intentions. *Psychiat Res* 2009; 165(1-2):19-26.
27. Pousa E, Duno R, Brebion G, David AS, Ruiz AI, Obiols JE. Theory of Mind deficit in chronic schizophrenia: Evidence for state dependence. *Psychiat Res* 2008; 158:1-10.
28. Kettle JW, O'Brien-Simpson L, Allen NB. Impaired theory of Mind in first-episode schizophrenia: community, university and depressed control. *Schizophr Res* 2008; 99:96-12.
29. Shinohara M, Tamaoki T, Iguchi H et al. Impairment of theory of mind in patients in remission form of schizophrenia. *Eur Arch Psy Cli R* 2006; 256(5):326-328.
30. Mazza M, DeRisio A, Tozzini C, Roncone R, Casacchia M. Machiavellianism and Theory of Mind in people affected by schizophrenia. *Brain Cognition* 2003; 51:262-269.
32. Fogany P, Target M, Gergely G. Psychanalytic Perspectives on Developmental Psychopathology. In: Cicchetti D, Cohen DJ (eds). *Developmental Psychopathology*. Second Edition. Valone: John Wiley and Sons, Inc, 2006
33. Allen JG, Fogany P. *Handbook of Mentalization-Based Treatment*. UK: Chicerster, Wiley, 2006.
34. Allen JG, Fogany P, Bateman AW. *Mentalizing in Clinical Practice*. London, England: Am Psychiat, 2008.
